

Skole. Pałac Groedłów z k. XIX w.

ZBIGNIEW HAUSER

ZAPOMNIANE POLSKIE REZYDENCJE NA UKRAINIE (I)

Kontynuujemy nasz cykl „zapomnianych pałaców i dworów” na dawnych Kresach, nie uwzględnionych w dziele Romana Aftanazego. Tym razem wybrałem się na Ukrainę, docierając do zachowanych zabytków przeważnie autobusami a do niektórych – pieszo.

Najpierw odwiedziłem tereny dawnego województwa lwowskiego (Małopolska Wschodnia). Kilka kilometrów na północ od

szosy z Sambora do Starego Sambora położona jest wieś Nadyby. Zachował się tam w niezłym stanie dawny pałac, wzniesiony prawdopodobnie przez Szeptyckich na przełomie XIX i XX w. Jest to budowla eklektyczna, dwukondygnacyjna. W fasadzie występują trzy ryzality. W środkowym

Igjelnica, zamek Lanckorońskich z XVII w.

widoczny jest zadaszony ganek, z artystycznie kutą kratą, a ponad oknami górnej kondygnacji – kartusz herbowy. W górnej kondygnacji ryzalitów bocznych występują tarasy z drewnianą balustradą a w elewacji ogrodowej stiukowe kartusze z wolutami. Pałac nakryty jest dachem czterospadowym z lukarnami. Wewnątrz, na plafonach niektórych sal, zachowały się stiukowe dekoracje. Za czasów sowieckich w pałacu mieściła się szkoła, w 1997 r. nie był użytkowany. W pobliżu stoją inne zabudowania zespołu: dwukondygnacyjna oficyna, kaplica na planie prostokąta, z półkolistym prezbiterium (zrujnowana) i zaniedbany spichlerz, z fasadą zwieńczoną trójkątnym frontonem z okulesem. Nieco na uboczu znajduje się synagoga z XIX w., dwukondygnacyjna, na planie prostokąta, dekorowana pilastrami i profilowanymi gzymsami. W 1997 r. mieścił się w niej magazyn, a niektóre okna były zamurowane.

Na Podkarpaciu, około 40 km na południowy zachód od Stryja, położone jest międzywojenne letnisko, a obecnie miasto rejonowe Skole. W dawnych wiekach okolice dobra były własnością kolejno: Lubomirskich, Sieniawskich i Czartoryskich. W 1886 r. właścicielem została niemiecka spółka Groedel und Schmidt, która przyczyniła się do ożywienia gospodarczego miasteczka. Dawny pałac Groedłów, na południowych jego obrzeżach, pochodzi prawdopodobnie z końca XIX w. Jest to budowla eklektyczna, z przewagą elementów neorenesansowych, dwukondygnacyjna, na-

kryta łamanym dachem z lukarnami. Środkowy ryzalit z dwukolumnowym portykiem nakryty jest blaszanym hełmem. W elewacji ogrodowej widoczne są ryzalitty z boniowanymi narożami. Pałac jest dobrze utrzymany i położony w zadbanym parku. Mieści się w nim szkoła z internatem.

Przenosimy się teraz do dawnego województwa tarnopolskiego. Przy drodze z Kopyczyniec do Tarnopola położona jest wieś Jabłonów. Jej założyciel, Mikołaj Potocki, w 1553 r. otrzymał przywilej na założenie miasta, do czego jednak nie doszło i Jabłonów pozostał wsią. W 2. poł. XIX w. należał do Florentyny z hr. Dzieduszyckich Czartoryskiej. Być może za jej czasów powstał tu zespół dworski. Dawny dwór jest dwukondygnacyjny, z zadaszonym ryzalitem od frontu. W pobliżu stoi murowany spichlerz z zaokrąglonym narożem. Z dawnej bramy wjazdowej przetrwały dwa filary nakryte daszkami namiotowymi. W 1996 r. w dworze mieściło się sanatorium dla dzieci.

Okolo 10 km na południe od Czortkowa, przy drodze do Zaleszczyk, nad przepaścistym wąwozem rzeczki Czerkaski, położone jest miasteczko Jagielnica, które, począwszy od XIV w., przez okolo 300 lat było własnością Lanckorońskich. O dawnym zamku, wzniesionym na wzgórzu nad Czerkaską, wspomina już kronikarz Bielski. Założycielem zamku był w 1630 r. Stanisław Lanckoroński, wojewoda ruski i hetman wielki koronny. Twierdza typu bastionowego, oddzielona od miasta parowem, była jedną z najsilniejszych na Podolu. W 1648 r. oparła się Kozakom Chmielnickiego. W 1672 r. zajęli ją Turcy na siedzibę baszy. Później, w odzyskanym zamku, Andrzej Potocki gościł króla Jana III (1683). W 1817 r. odrestaurowany w XVIII w. zamek odstąpiono rządowi austriackiemu na fabrykę tytoniową. Przebudowany, rolę tę pełni do dziś. Restaurowany w okresie międzywojennym, z odtworzeniem dawnych kształtów, otrzymał pseudorenesansową attykę. Obecnie składa się z wielu budynków dwu- i trój kondygnacyjnych. Niektóre z nich zdobią wydatne gzymsy i prostokątne obramienia okienne. W przebudowanym wnętrzu zachowały się sklepienie korytarze.

Czernelica, kościół parafialny (podominański)

Czernelica, brama główna zamku Czartoryskich

Lubomir. Prawe skrzydło dawnego pałacu Branickich z XIX w.

Nadyby. Pałac Szeptyckich z 2. poł. XIX w.

Nadyby. Dawna synagoga z XIX w.

tysiec. Pałac prawdopodobnie Adolfa Stadione z XIX w.

Na lewym brzegu jaru zbruczańskiego, 10 km na północ od Husiatyna, leży wieś Liczkowce. Dawne miasteczko, od północy otoczone wzgórzami Miodoborów, należało kiedyś do Zaborowskich. Tu urodził się znany poeta romantyczny tzw. szkoły ukraińskiej, Tymon Zaborowski, którego grób znajduje się przy kościele. Na północnych obrzeżach wsi stoi dawny pałac Kimelmanów, wzniesiony na przełomie XIX i XX w. Jest to budowla eklektyczna, na nieregularnym planie, z przewagą elementów neogotyckich. Bogatą dekorację ma zwłaszcza wieża, nakryta dachem namiotowym. W 1996 r. w pałacu mieściła się przychodnia dentystyczna.

Kilka kilometrów na południe od Trembowli położona jest wieś Podhajczyki. Jest tu pałac pochodzący prawdopodobnie z przełomu XIX i XX w., którego właścicieli nie udało mi się ustalić. Eklektyczny, o nieregularnej bryle. Dwukondygnacyjny, z parterowymi przybudówkami. Dwubiegowe schody prowadzą do portyku wspartego na dwóch parach kamiennych słupów podtrzymujących taras z balustradą. Elewacje dekorowane stiukowym fryzem o tematyce roślinnej. Okna ujęte są parami pilastrów z ozdobnym zwieńczeniem. W 1995 r. mieścił się tu szpital. Zachowała się brama prowadząca do parku pałacowego. W odległości około 500 m stoi zrujnowana kaplica cmentarna.

Okolo 20 km na północ od Horodenki, kilka kilometrów na południe od jaru dniesztrowego, w dawnym województwie stanisławowskim, położona jest Czernelica. W XVII w. wojewoda braclawski, Michał Jerzy Czartoryski wznosił tu warownię bastionową na planie kwadratu, z nasypami ziemnymi i kamiennymi murami. Wielokrotnie niszczone w czasie wojen tureckich, w XIX w. popadła w ostateczną ruinę. Przetwały częściowo mury obwodowe oraz sklepiona brama wjazdowa ze strzelnicami i pięknym, trzykondygnacyjnym portalem o renesansowej ornamentacji, dekorowanym kartuszem herbowym Czartoryskich (Pogoń). Pod sklepieniem bramy zachował się inny portal renesansowy. Czartoryscy ufundowali również piękny renesansowy kościół dominikanów z 1661 r. (niestety, również zdewastowany i opuszczony).

Okolo 10 km na południowy zachód od Stanisławowa, przy drodze do Nadwór-

nej, leży miasteczko Lysiec, w dawnych wiekach licznie zamieszkałe przez Ormian. Było tu ich sanktuarium maryjne, do którego ciągnęły liczne rzesze pielgrzymów. Znajdowało się ono w kościele wzniesionym w 1854 r. Za czasów sowieckich sanktuarium przebudowano na salę kinową tak gruntownie, że o pierwotnym przeznaczeniu budowli przypominają jedynie półkolisty okna. Cudowny wizerunek Matki Bożej znalazł schronienie w kościele ormiańskim, w Gliwicach. W pobliżu kościoła, w rozległym parku, przetrwał – w niezłym stanie pałac z XIX w., zbudowany prawdopodobnie przez hr. Adolfa Stadiona, właściciela okolicznych dóbr. Jest on dwukondygnacyjny. W fasadzie widoczny jest trójkątny fronton, wsparty na dziesięciu masywnych korynckich pilastrach. W elewacji ogrodowej występuje ryzalit. W parku zachowała się dawna oficyna.

Na koniec odwiedzamy dawne województwo wołyńskie. Dawne powiatowe miasto Luboml, w pobliżu obecnej granicy polskiej, już w 1388 r. zostało włączone do Królestwa Polskiego. Za czasów I Rzeczypospolitej Luboml był miastem staroświeckim i choć geograficznie należał do Wołynia, wchodził w skład ziemi chełmskiej. Król Stanisław August podarował dobra Franciszkowi Ksaweremu Branickiemu (zm. 1919), późniejszemu targowiczanie. Wybudował on w Lubomlu okazałą rezydencję, lecz w niej nie mieszkał, bo rezydował na stałe w Białej Cerkwi. Branicy dbali o rozwój miasteczka, ufundowali m.in. istniejące do ostatniej wojny sukienice. W 1850 r. rząd rosyjski skonfiskował dobra Branickim w odwet za patriotyczną działalność Franciszka Ksawerego juniora. Pałac, składający się z trzech korpusów, wznosił Franciszek Ksawery Branicki przed 1781 r. Po konfiskacie dóbr opustoszał, a w 1881 r. częściowo został zniszczony pożarem. Ocalały z pożogi prawy korpus zniszczony został w czasie II wojny światowej. Wyremontowany w 1957 r. Murowany, dwukondygnacyjny, na rzucie prostokąta, obecnie użytkowany jest jako magazyn. W elewacji zachodniej występuje płytki ryzalit z czterokolumnowym portykiem toskańskim. W pobliżu znajduje się teren dawnego zamku – koliste wzgórze otoczone fosą (obecnie park miejski). ■

Fot. autor

Jabłonów. Spichlerz w parku pałacowym

Liczkowce. Pałac Kimelmannów, obecnie szpital

Podhajczyki. Pałac z przełomu XIX w. i XX. w.